

IRAK'TA KÜRT AYRILIKÇILIĞI VE BAŞARI ŞANSI

Yrd. Doç. Dr. Erol KURUBAŞ*

As a result of developments that are occurred in the Northern Iraq last ten years, the Kurds in Iraq considerably advanced to set up a separate state. However, the other regional actors declare that they have been strongly opposed this idea. Thus, they insist that the territorial integrity of Iraq should be protected. Due to strong reactions of regional states, the Kurds of Northern Iraq also say that they didn't want to separate from Iraq and emphasize that the conditions of separation haven't existed yet. In this article, we examined that what kind of probabilities are available for the solution of the Northern Iraq question, and in this respect, we look at the ability of separation in the perspective of strategic analysis. While we search this topic, we take into account the historical background of the Kurdish movement in Iraq, its characteristics, its social base and its foreign support. At last, we concluded that separation in the Northern Iraq mostly depends on the Iraq policy of USA and persuasion of the regional actors, especially Turkey. A separation, without these conditions, is nearly impossible.

Giriş

Ayrılıkçılık, kendini çoğunluktan farklı olarak nitelendiren bir topluluğun egemen, bağımsız bir siyasal birimden coğrafi ve idari yönden koparak, kendi devletini kurma girişimleri olarak tanımlanabilir. Bu girişimlerin nihai hedefinin ayrılma olduğu açıktır. Bu anlamda ayrılıkçılık, özellikle uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişim dönemlerinde sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında imparatorlukların tasfiyesi sürecinde ve II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin tasfiyesi sırasında bir çok ayrılma gerçekleşmiştir. Daha yakın zamanda SSCB'nin dağılma süreciyle birlikte sosyalist federasyonlarda da ayrılmalar olmuştur. Bunların büyük bir kısmı herhangi bir sorunla karşılaşmadan hedefine ulaşarak devletler topluluğunun egemen ve eşit birer parçası hâline gelirken, uzun yıllar bağımsızlık yolunda mücadele eden birçok ayrılıkçı hareket ise amacına ulaşamamıştır. Hatta amaçlarına ulaşarak bağımsızlığa kavuşanlar bile uzun süre sosyol, ekonomik ve siyasal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır.

* Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ), İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 124-159.

I. IRAK KÜRT HAREKETİNİN TARİHSEL EVRİMİ

A. Osmanlı Egemenliği Döneminde Aşiret Ayaklanmaları

Kürtler Osmanlı egemenliğine girdikleri Çaldıran Savaşı'ndan (1514) Osmanlı'nın son dönemlerine değin aşiret yapısına dayalı özerkliklerini koruyarak bağımsızlık çabalarına girmediler. Bununla birlikte son dönemlerde Kürt beyleri çeşitli defalar, aşiretler arası çekişmeler, askerlik ve vergi gibi nedenlerle Osmanlı'ya karşı ayaklandılar. Ama bu ayaklanmalar Avrupa'daki gelişen ulusal uyanışlardan bir ölçüde etkilense de aşiretler bağlarını aşamadı ve hiçbir zaman ulusal bir içerik kazanmadı.¹ Bu ayaklanmalardan Duhok, Erbil ve Süleymaniye'yi içeren Musul vilayetindeki Kürt aşiretlerince başlatılanlar günümüz Irak Kürt hareketine temel oluşturdu.

Bunlardan biri Baban aşireti topraklarına dışardan vali atanması üzerine beyliğin varisi Abdurrahman Paşa'nın İran desteğiyle başlattığı ayaklanmaydı. Osmanlı'nın İran'la anlaşması sonucu ayaklanma kolayca bastırıldı. Daha sonra Irak Kürt tarihinde önemli bir yer tutacak olan Barzaniler'in ilk isyânı baş gösterdi. 1907 baharında artan vergi yükü karşısında, Barzani aşiret reisi Şeyh Abdülislam Barzani ve bazı aşiret reisleri padişaha telgraf çekerek 'Kürt dilinin Kürt bölgelerinde resmi dil olması, Kürtçe öğrenim, bölgedeki memurların Kürt olması, burada toplanan vergilerin bölgenin yol, okul vb. giderleri için kullanılması ve İslâm hukukunun uygulanması' taleplerinde bulundular. Gelişmeler üzerine Osmanlı bölgeye asker sevk etti. Telgrafın çekilmesini destekleyen aşiret reislerinden bazısının Osmanlı ordusuyla işbirliği yaptığı olayda Barzaniler Osmanlı ile iki ay süren bir savaşa tutuştu ve sonunda Şeyh Abdülislam tutuklandı. İki yıl sonra ise padişah tarafından affedilerek serbest bırakıldı. Daha sonra Osmanlı bölgeden daha fazla asker ve vergi isteyince Barzaniler buna karşı çıktı. Osmanlı, bunun üzerine Barzanilerin üzerine yürüdü. Abdülislam Barzani yakalanarak asıldı.

Bunlar dışında 1900'lerin başlarında İstanbul'da faaliyet gösteren ve bütün Kürtler adına hareket ettiği iddiasında olan siyasi örgütlerde temel olarak Bedirhan, Şemdinan gibi Anadolu mahreçli aşiretler etkin olmakla birlikte Musul vilayetinden Baban aşiretinin de belli bir ağırlığı vardı. Örneğin 1908'de kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nde bu üç aşiret eşit düzeyde egemendiler.² Sonuç olarak, Osmanlı'nın son

¹ Bedirhan Bey, Yezdanşer, Şeyh Ubeydullah gibi aşiret reislerinin başlattığı ve "Kürt Bey İsyanları" olarak nitelendirilen bu hareketler için bkz. Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, 2. B., (İstanbul, Komal Yay., 1992), ss. 73-86.

² Bu dönemde kurulan Kürt örgütleri için bkz. Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, 2. B., (İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1986), ss. 404-409.

dönemine değin Musul vilayetinde yaşayan Kürtlerin örgütlü ve güçlü bir hareket başlatamamasalar da gelecek hareketler için bir temel oluşturduğu söylenebilir.

B. İngiliz Egemenliği Döneminde Berzenci Hareketi

I. Dünya Savaşı sonrası Musul vilayeti İngiliz egemenliği altına girince bölgedeki Kürtler de İngilizlerle temasa geçerek ayrı devlet kurma çabasına giriştiler. Bağdat'ın Mart 1917'de İngilizlerce işgali, İngilizleri bu bölgede Kürtlerle komşu yaptı. Bu nedenle Eylül 1917'de İngilizler, Şeyh Hamid Talabani ile temasa geçerek Kürt aşiretlerinin, Türklerin yardım ve destek çağrılarına karşı koymalarını istediler.³ 1918 baharında İngilizlerin bölgede ilerlemesi devam ederken, geliştirilen ilişkiler sonucu Kürtler, Türklere karşı koymaya başladılar.

Aralık 1918'de Kufri, Kerkük ve Süleymaniye'de istihbarat toplayan Albay Wilson'un ilk izlenimlerine göre sınır bölgesindeki bütün Kürtlerin temsilcisi olduğunu belirten Şeyh Mahmut Berzenci, İngiliz himâyesi altında İngilizlerin bir temsilcisi olarak bulunmayı önermekte, Kürt halkının başlarında İngilizleri görmekten memnun kalacağını ve hiçbir biçimde 'Kürdistan'da Türk otoritesinin yeniden kurulmasına izin verilmemesi gerektiğini söylemekteydi. Ama kısa süre sonra

.....
**Musul'a tam egemen
 olmaya çalışan
 İngilizler bundan sonra
 da Kürtlerden
 yararlandılar.**

Berzenci'nin liderliğinin bölgedeki aşiretlerin tamamını kapsamadığını gören İngilizler onu kısa vâdeli bir politik araç olarak kullanmak istediler. Halbuki Berzenci kendi hükümrânlığında bir devlet kurmak istiyordu. Böylece başlangıçta İngilizlerce desteklenen Şeyh Mahmut

Berzenci, İngiliz planlarının kendininkilerle uyuşmadığını görünce 1919'da İngilizlere karşı ayaklandı. Fakat yaralı olarak İngilizlerin eline tutsak düşen Şeyh Mahmut ömür boyu hapse mahkum edilerek Hindistan'a sürgüne yollandı.

Musul'a tam olarak egemen olmaya çalışan İngilizler bundan sonra da Kürtlerden yararlandılar. 1922'de Irak'taki huzursuzlukları gidermek için tekrar Berzenci'yi Irak'a getirdiler. Berzenci ise Süleymaniye'de kendi krallığını ilân ettiyse de İngilizler bunu tanımadı. Berzenci önder-

³ Bu sıralarda İngilizlerin planları ve Kürtlerin talepleri için bkz. Erol Kurubaş, *Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu*, (Ankara, Ümit Yayıncılık, 1997), ss. 50-55, 96-100, 129-130.

liğinde Kürt hareketi 1920'lerin sonuna değin dış destekten, dolayısıyla da etkinlikten yoksun olarak sürdü.⁴

Bu dönemde Irak Kürt hareketinin başarısızlığını simgeleyen iki olay yaşandı. Biri, Musul vilayetinin 1920'deki Sevr Antlaşması'nın çizdiği 'Kürdistan' sınırlarının dışında bırakılması,⁵ ikincisi, 1921'de Irak'ın Musul'u içerecek biçimde Arap egemenliği altına konularak başına Faysal'ın geçirilmesi.

Bununla birlikte bu dönemde Kürtlere kısmen bir takım haklar tanındı. Irak'ta manda rejimi kurulurken İngiltere ve Irak hükümeti 24 Aralık 1922'de Milletler Cemiyetine (MC) bir bildiri yollayarak *"Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar içinde bir Kürt hükümeti kurma hakkını tanıdıklarını"* açıkladılar. Ayrıca 16 Aralık 1925'te MC'nin Musul'u Irak'a bırakan kararında, *"Kürtlerin ülkelerindeki idare, adliye işleri ve okullardaki öğretimleri için Kürt kökenli memurların tayin edilmesi ve Kürtçe'nin bu işlerde resmi dil olarak kullanılması talepleri hesaba katılmalıdır"* ifadesine yer verilerek Kürtlerin kültürel ve idari özerklik hakkına sahip oldukları vurgulandı.⁶

Ama bunlar o zamanki Kürt hareketini tatmin etmekten uzaktı, çünkü bu feodal nitelikli ama ulusal talepler içeren hareketin tek bir amacı vardı: Aşiret reisi önderliğinde bir krallık kurmak. Bununla birlikte bu ilk hareket sonrakiler için hem bir dayanak ve başlangıç noktası hem de kötü bir model oldu. Model, bir yandan pragmatist bir anlayışla her fırsatı ne pahasına olursa olsun değerlendirmeyi, öte yandan da temel motivasyonunu dış destekten almayı ön görüyordu. Ayrıca model liderlik ve hareketin niteliği konusunda da gayet açıktı: Lider en güçlü aşiretin reisi olmalıydı ve bu hareket ulusalçı içerikten çok feodal/aşiret bağlarını öne çıkarmalıydı. Modelin önerdiği nihai hedef ise bağımsızlıktı.

C. Bağımsız Irak'ta Örgütlü Kürt Hareketinin Gelişimi

1. Barzani Hareketi ve KDP Öncülüğünde Ayaklanmalar

Kürtler Irak'ın sömürge olmaktan kurtularak bağımsızlığını kazan-

⁴ Bu döneme ilişkin gelişmeler için bkz. Wadie Jwaideh, "The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development", yayımlanmamış doktora tezi, Syracuse Üniversitesi, 1960, s. 460-497.

⁵ Yürürlüğe girmediği için zaten bir anlamı olmayan Sevr Antlaşması'nın "Kürdistan"la ilgili 62-64. maddeleriyle Irak'ın dışında, ancak bir yıl sonra belli koşulların yerine gelmesiyle bağımsız olabilecek "özerk Kürdistan" kurulması kararlaştırılmıştı. Ancak şartlar yerine gelip de bu özerk yönetim bağımsız olursa Musul Vilayetindeki Kürtler bu devlete katılabileceklerdi (Bkz. Kurubaş, s. 105). Ama İngilizlerin Musul'a ne kadar önem verdiği ortadayken, Musul'daki Kürtlerin bu devlete katılmalarına izin verecekleri beklenemezdi.

⁶ Kemal Burkay, *Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri*, (İstanbul, Özgürlük Yolu Yay., 1978), s. 139.

.....
Barzani, Irak'ı terkedip SSCB'ye gidince IKDP, sol grupların parti içinde güçlenmesiyle iç çekişmelere sahne oldu.

masından sonra da ayaklanmalarını sürdürdüler. Bu sefer ayaklanmaların başında Barzani-ler vardı. 1931-32 yıllarında Şeyh Ahmet Barzani önderliğindeki Kürt ayaklanması başarılı olmadı. Bununla birlikte 1932'de Irak'ta manda rejiminin sona erışı

ve Irak'ın MC'ye kabulüne ilişkin bildirge ile ardından kabul edilen bir kanunla Kürtlere, diğer azınlıklarla birlikte önemli haklar tanındı.⁷ Buna rağmen Kürtler II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan karmaşadan ve fırsattan yararlanmak istediler ve büyük oranda SSCB'den destek alarak 1943-45 yılları arasında Molla Mustafa Barzani önderliğinde ayaklandılar, fakat bu ayaklanmada da başarı sağlayamadılar. Molla Mustafa Barzani, Irak iktidarının saldırıları karşısında İran'a geçerek burada 22 Ocak 1946'da Kadı Muhammed önderliğinde SSCB'nin açık desteğiyle kurulan Mahabat Kürt Cumhuriyeti'ne katıldı. Elinde bulunan 3.000 kişilik güçle, cumhuriyetin askeri gücünü oluşturdu. Fakat SSCB desteğinin sona ermesiyle yıl sonunda bu devletin yıkılmasının ardından Barzani Haziran 1947'de SSCB'ye sığınmak zorunda kaldı.⁸

Bu sıralarda Irak Kürt hareketi için önemli bir gelişme yaşandı. Barzani 1945'te kurulan İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir kolunu Irak'ta örgütlemeyi başararak 16 Ağustos 1946'da Soreş, Rızgari ve Hevi partilerinin de katılımıyla *Irak Kürt Demokrat Partisini* (IKDP) kurdu.⁹ Bu parti gelecekte Kürt hareketinin kurumsal çatısını oluşturması bakımından son derece önemliydi.

Barzani, Irak'ı terkedip SSCB'ye gidince IKDP, sol grupların parti içinde güçlenmesiyle iç çekişmelere sahne oldu. Bir süre önder sorunu yaşanan partide İbrahim Ahmed genel sekreter olunca sol eğilim daha da arttı. Aşiret liderlerinin parti ile ilişkisi kesildi. 1953'te Kerkük'te yapılan Üçüncü Kongre'de yeni bir tüzük ve program benimsendi. Partinin adı Irak Kürdistan Demokrat Partisi olarak değiştirildi. Bu arada

⁷ 30 Mayıs 1932'de Başbakan Nuri Said tarafından yayımlanan deklarasyonla "*Kürt, Türk ve diğer her türlü dil ve din azınlıklarının*" kişisel ve siyasal haklardan eşit olarak yararlanacağı, ayrımcılık yapılmayacağı, her Iraklının istediği dilde ticari, dini ve her türlü basın yayın faaliyetinde bulunabileceği, mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü kullanabilecekleri, inanç ve ibadet özgürlüğünün korunacağı, azınlıkların kendi dillerinde eğitim yapabilecekleri, hatta Kürtlerin yoğunlukta oldukları yerlerde resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olacağı vurgulandı. Bkz. Ömer Turhan, "Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", *Avrasya Dosyası* (Kuzey Irak Özel), C. 3 S. 1 (İlkbahar 1996), s. 30-36.

⁸ Bu dönemlere ilişkin gelişmeler için bkz. Jwaideh, s. 423-584, 642-706, 787-840; M. Sıraç Bilgin, *Barzani*, (İstanbul, Fırat Yayınları, 1992), ss. 29-62.

⁹ Parti programında Kürtlerin Irak birliği içinde özgürce yaşamak istedikleri belirtiliyordu (Bilgin, Barzani..., s. 84).

parti Irak Komünist Partisi'yle de (IKP) ideolojik çekişme halindeydi. Bu çekişme sonucu 1957'de IKP'nin Kürdistan Seksiyonu partiden ayrıldı. Bu kitlenin aynı yıl IKDP'ye katılmasıyla partinin adı Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi (BKDP) oldu. BKDP'nin merkez komitesinde İbrahim Ahmed, Celal Talabani gibi isimler yer aldı.¹⁰

14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım Irak'ta darbe yapınca iktidarını güçlendirmek için Kürtlere yaklaştı ve bu çerçevede Barzani'yi Irak'a çağırdı. Aynı yıl hazırlanan Geçici Anayasada da "Araplarla Kürtlerin Irak vatanında ortak oldukları ve Irak çerçevesinde ulusal haklarının tanındığı" belirtildi. Ayrıca 1960 başlarından itibaren KDP yasallaştırıldı. Barzani'ye ev tahsis edilerek maaş bağlandı. Barzani geri geldiğinde KDP'nin kendi denetiminde olduğuna hiç kuşku yoktu.¹¹

Tüm bu gelişmeler Kürt hareketi için yeni bir fırsatın doğması demektir. Fakat Kasım'ın, devrimin ardından toprak reformu uygulamak ve tarım gelirlerini vergilendirmek istemesi Barzani'nin tepkisini çekti. 1960'ta Bağdat'la başlatılan görüşmelerde Barzani Kürtler için idari özerklik istedi. Bu istek Irak hükümeti tarafından reddedilince¹² 1961 ortalarında Kürt ayaklanması başladı ve 1962 boyunca sürdü.¹³

Baasçılardan oluşan ve liderliğini Abdüsselam Arif'in yaptığı bir grup 1963'te yönetime el koyunca Kürt hareketi ile yeni yönetim arasında özerklik görüşmeleri yeniden başladı, ama bir sonuç alınamayınca Kürt ayaklanması kaldığı yerden devam etti.¹⁴ Daha sonra yapılan temaslar sonucunda 1964'te Irak hükümeti Barzani ile anlaşarak Irak'ın birlik ve bütünlüğü çerçevesinde Kürtlere çeşitli haklar vermeyi kabul etti.¹⁵ Ama Mayıs 1964'te KDP yeni Irak Anayasası'nın Kürtlerin özerklik isteklerini tatmin etmekten uzak olduğunu ilân etti. 1964 sonlarında yeniden başlayan çarpışmalar 1965 boyunca devam etti.¹⁶

¹⁰ Bilgin, *Barzani...*, ss. 100-102.

¹¹ Bilgin, *Barzani...*, ss. 111-112.

¹² KDP şunları istiyordu: Kürt özerk bölgesinde Kürtçe resmi dil olacak, burada tamamı Kürtlerden oluşan polis ve asker birlikleri oluşturulacak, Kürt eyalet hükümeti eğitim, sağlık, ulaşım ve tarım işlerini denetim altında tutacak, Musul-Kerkük petrolünün gelirleri uygun bir biçimde paylaşılacak, başbakan yardımcısı Kürt olacak. (Hasan Arfa, *The Kurds: An Historical and Political Study*, (Londra, New York, Toronto, Oxford University Press, 1966), s. 134-135).

¹³ Kasım döneminde Irak-Kürt ilişkilerinin ayrıntıları için bkz. Bilgin, s. 109-124; Sa'ad Jawad, *Iraq and the Kurdish Question, 1958-1970*, (Londra, Ithaca Press, 1981), ss. 63-105; Edgar O'Ballance, *The Kurdish Revolt: 1961-1970*, (London, Faber and Faber Ltd., 1973), ss. 74-97.

¹⁴ Ayaklanma süresince yaşanan gelişmeler için bkz. O'Ballance, ss. 100-115.

¹⁵ Anlaşma metni için bkz. Bilgin, *Barzani...*, ss. 166-167.

¹⁶ Irak'taki bu ayaklanmaya ilişkin gelişmeler için bkz. O'Ballance, s. 116-130; Bilgin, *Barzani...*, ss. 190-200; Jawad, *Iraq...*, ss. 153-190.

.....
: **Bazzaz hükümeti Irak'ın**
: **iki ulustan oluşan bir**
: **devlet olduğunu söyleyen**
: **ilk Arap hükümeti**
: **olurken, Abdurrahman**
: **Arif bir Kürt lideri ile**
: **onun yaşadığı yerde**
: **görüşen ilk ve tek Irak**
: **devlet başkanı oldu.**
.....

Bu arada 1964'te KDP içerisinde ciddi ayrılıklar baş gösterdi. Parti içerisinde Barzani ve Politbüro Grubu diye iki kesim ortaya çıktı. KDP içindeki sol kanadın önde gelen isimleri Celal Talabani ve İbrahim Ahmet, Barzani'nin yönetimini 'feodallik-le' suçlayarak arkadaşlarıyla birlikte KDP'den koştular ve İran'a sığındılar. Ama bu kopma tam anlamıyla bölünmeye neden

olmadı. Çünkü ayrılanlar 1965'te Barzani'nin çıkardığı afa İran'dan geri döndüler. Böylece görüş ayrılıkları devam etmesine rağmen sol eğilimli bu kişiler 1970'lerin ortalarına kadar KDP içinde çalıştılar.¹⁷

Nisan 1966'da Abdusselam Arif ve iki bakanı bir kaza sonucu ölünce yerine Abdurrahman Arif geçti. Haziran 1966'da ateşkesin sağlanmasının ardından El Bazzaz hükümeti ile KDP bir anlaşma imzaladı.¹⁸ Bazzaz hükümeti Irak'ın iki ulustan oluşan bir devlet olduğunu söyleyen ilk Arap hükümeti olurken, Abdurrahman Arif bir Kürt lideri ile onun yaşadığı yerde görüşen ilk ve tek Irak devlet başkanı oldu.¹⁹

Temmuz 1968'de Irak'ta Baas-ordu işbirliği ile yönetim bir kez daha değişti ve Baasçı bir hükümet kuruldu. Hükümet, Kürtlere dört bakanlık ayırmasına karşın Kürt sorunu konusunda Barzani ile görüş ayrılığı içindeydi. Baas daha çok KDP içindeki Talabani-Ahmet grubuna yakın duruyordu. Arap milliyetçiliği ideolojisini benimseyen yeni yönetime kuşkuyla bakan Barzani, 1966 anlaşmasının uygulanmasını istedi. Hükümet yayımladığı deklarasyonla bu anlaşmanın uygulanacağını bildirdi. Kürtlere birtakım olanaklar sağlandı. Örneğin Kürt Kültür Akademisi kuruldu, Kürtçe'nin Irak okullarında öğretilmesine karar verildi. Böylece hükümet KDP içindeki muhalif grubu daha da güçlendirerek, Barzani'ye karşı kullanmaya çalıştı. Bunda başarılı da oldu. Gelişmeler karşısında KDP tutumunu sertleştirerek hükümetin politikalarını eleştirdi. Bunun sonucunda Saddam Hüseyin yönetimindeki hükümet güçleri Talabani grubunu da yanına alarak Barzani'ye karşı saldırı başlattı.²⁰ Çatışmalar 1969 boyunca sürdü.

¹⁷ Ayrıntı için bkz. Bilgin, *Barzani...*, ss. 168-186

¹⁸ Anlaşmanın gizli olan üç maddesi hariç tam metni için bkz. Bilgin, *Barzani...*, ss. 200-201; O'Ballance, *The Kurdish...*, s. 179-180.

¹⁹ Bilgin, s. 204. Abdurrahman Arif döneminde Irak Kürt hareketinin hükümetle ilişkileri için bkz. Jawad, s. 191-215.

²⁰ Baas yönetimi sonrası gelişmeler için bkz. Bilgin, *Barzani...*, ss. 211-229.

erince Kürt ayaklanması bir kez daha dış desteğini, dolayısıyla etkinliğini yitirdi. Barzani de ABD'ye sığınmak zorunda kaldı ve orada, kalan ömrünü tamamladı.²⁴

2. Kürt Hareketinin Bölünmesi ve Barzani Tekelinin Sonu

Son ayaklanmadaki başarısızlık, Kürt hareketi içinde uzun süredir var olan muhalefet gruplarının 1975 sonunda Barzani önderliğinden kopmalarına yol açtı. Kürdistan Devrimciler Birliği, Kürdistan Emekçiler Birliği (*Soreş Geran, Komela*) ve bunların yanındaki gruplar, Celal Talabani önderliğinde birleşerek Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adında yeni bir örgüt kurdular. Bundan başka 1976'da Dr. Mahmut Osman Irak Kürdistan Sosyalist Partisini, Sami Abdurrahman ise Kürdistan Demokratik Halk Partisini örgütlediler.²⁵ Bunlardan Soran bölgesindeki aşiretlere dayanan KYB, Behdinan bölgesindeki aşiretlere dayanan KDP'yle boy ölçüşebilecek tek hareketken, diğerleri küçük partiler olarak kaldı. Böylece Irak Kürt hareketi iki ana parçaya ayrıldı. Bundan sonra Bağdat'a karşı uzun bir süre ortak politikalar üretmeyen Kürt grupları, daha da kötüsü Bağdat tarafından birbirlerine karşı kullanılarak daha büyük yaralar aldılar.

1975'ten sonra Irak hükümeti Kürtleri zorla ülkenin güneyine yerleştirme çabasına girişti. 1979'da Saddam Hüseyin iktidarın tek sahibi olunca KDP ve KYB'yi yasa dışı ilan ederek 1974'teki yasa çerçevesinde bölgede seçim yaptırdı ve bu yöntemle Bağdat'taki meclise Kürt temsilciler atadı. Bu arada KDP karargahını İran'a taşıyarak Kasım 1979'da Rıdaiye'de 9. Kongresini yaptı ve Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani'yi başkanlığa getirdi. Kongre sonrası KDP karargahı İran'dan Kuzey Irak'taki Behdinan bölgesinde Revanduz yakınlarına nakledildi ve 1980 baharında KDP buradan Irak güçlerine karşı yeni bir saldırı başlattı.²⁶

İran-İrak savaşı başlayınca Kürt ayaklanması güç kazandı. 1981'de Kürtler, 1975'te terk etmek zorunda kaldığı bölgelerin bir kısmını İran'ın desteğiyle tekrar denetimi altına almayı başardılar. Ama 1988'de İran-İrak savaşının sona ermesiyle Saddam, İran'la işbirliği yapan Kürtlere yönelik kapsamlı bir hareket (*Enfal Operasyonu*) başlattı. Buna karşılık 7 Mayıs 1988'de KDP, KYB, IKP, Kürdistan Sosyalist Partisi,

²⁴ Bkz. Yavuz, ss. 56-64; Bilgin, *Barzani...*, ss. 284-285.

²⁵ Bu parçalanmanın ardından ortaya çıkan örgütler arasında yaşanan çatışmalar için bkz. Faysal Dağlı, *Birakuji (Kürtlerin İç Savaşı)*, (İstanbul, Belge Yayınları, 1994), ss. 20-21.

²⁶ Süha Bölükbaşı, *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*, (Ankara, Dış Politika Enstitüsü Yayını, t.y.), s. 51.

Kürdistan Demokratik Halk Partisi ve Kürt Sosyalist Partisinin bir araya gelerek Kürdistan Cephely (1990'da Kürdistan Emekçiler Partisi ve Asuri Demokratik Hareketi de katıldı) kurarak güç birliğine gittiler. Fakat bu Kürt hareketinin bir kez daha bastırılmasını engellemedi. 5.000 Kürt'ün ölümüyle sonuçlanan meşhur "Halepçe Katliamı" da bu sıralarda gerçekleşti.

Görüldüğü gibi bu dönemde, daha örgütlü, hedefleri belirgin ve görece gerçekçi hale gelen Kürt hareketi, aynı zamanda aşiretler temelinde bölünerek zayıfladı. Özerklik elde etmek için merkezi hükümetle ilişkiler kurmaya çalışan Kürtler, zaman zaman anlaşma sağlamışlarsa da, gerek Bağdat yönetiminde sık sık yaşanan iktidar ve hatta rejim değişiklikleri gerekse Bağdat'a güvenlerini yitirmeleri ve dış destek sağlamaları sonucu bu anlaşmaların hemen ardından ayaklandılar.

Dönemin sonraki yıllara da yansiyacak tipik özelliğini, Kürt gruplarının hem Bağdat tarafından birbirlerine karşı hem de bölgesel ve bölge dışı yabancı devletler tarafından Irak'a karşı politik bir araç olarak kullanılması oluşturdu. Hatta İran bu sayede Irak Kürtleri'ne destek verirken kendi Kürtleri'ni de yine bunlar aracılığıyla etkisiz hale getirebildi. Kısacası, Iraklı Kürtler birçok aktör tarafından çok amaçlı bir politik araç olarak kullanılmaları karşısında hiçbir direnç göstermemelerinin ötesinde kendilerine biçilen bu rolü inanılmaz bir istekle yerine getirdiler.

3. Kürt Hareketinin Toparlanma Çabası ve Hedefe Doğru Adım Adım

1991'deki Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Kürtlere nihai hedefe (bağımsızlık) ulaşmada yeni fırsatlar sundu. Irak'la Koalisyon Güçleri arasında 2 Mart 1991'de geçici ateşkes sağlanmasından birkaç gün sonra, Saddam'ın elini kolunu bağlanmış gören Kürtler güneydeki Şiilerle eşzamanlı ayaklandılar. Kuzey Irak'ta başlayan Kürt ayaklanması mart sonlarına kadar sürdü.²⁷ Aslında ayaklanma önceden tasarlanmış çok planlı ve amacı belirli bir hareket olmaktan ziyade, geniş çaplı bir halk hareketiydi. O güne kadar ABD'nin Kürtlere yönelik gizli teşviki ve "Hür Irak'ın Sesi" radyosundan yapılan yayınlar ayaklanmanın çıkmasında önemli rol oynamıştı.²⁸ Ama

²⁷ Ayaklanmanın ayrıntıları için bkz. Dağlı, s. 55-57; David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, (Londra, I. B. Tauris Co. Ltd., 1996), s. 370-372.

²⁸ Bkz. Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993), ss. 141, 146-147, 158-159; Hanna Yousif Freij, "Alliance Patterns of A Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 18, No. 1 (Nisan 1998), ss. 19-38.

.....
 •••••
Saddam Hüseyin'in
ayaklanmayı bastırma
yönündeki çabalarına
ABD'nin sessiz kalması
sonucu Kürt ayaklanması
bir kez daha başarısız
oldu.
 •••••

Saddam'ın ayaklanmayı bastırma yönündeki çabalarına ABD'nin sessiz kalması sonucu Kürt ayaklanması bir kez daha başarısız oldu.

Bununla birlikte ayaklanmanın ardından BM'nin kabul ettiği 688 Sayılı Karar, Kürtler açısından tarihsel bir gelişmeyi beraberinde

getirdi. Kararla MC'nin Musul'la ilgili 1925'teki 26 Sayılı Kararı'ndan bu yana ilk kez bir uluslararası belgede 'Kürt' sözcüğüne yer verildi.²⁹ Yani Kürtler uluslararası topluluk tarafından ayrı bir etnik grup ve bölge politikalarının bir aktörü olarak tanındı.

Ayrıca 688 Sayılı Karar'a dayanılarak ABD'nin öncülüğünde başlayan 'Huzur Operasyonu'yla (*Provide Comfort*) 36. paralelin kuzeyinin 'uçuşa yasak bölge' ilan edilmesi ve 'güvenli bölge'nin kurulmasıyla Kürt hareketine bir hayat sahası açılmış oldu.³⁰ Dahası, ABD'nin, "Kürtlerin güvenliklerini sağlayacak garantiler elde edilene kadar" bölgeden çekilmeyeceğini duyurması ve Temmuz 1991'de 2. Huzur Operasyonu çerçevesinde Çekiç Gücü (*Poised Hammer*) Türkiye'de konuşlandırılmasıyla 'Kürt hayat sahası' güvence altına alındı.³¹

Bu arada Nisan ortalarında Irak hükümetiyle Kürt ayaklanmacılar arasında özerklik görüşmeleri başladı. Talabani, Saddam Hüseyin'le ilke olarak 1970 özerklik anlaşmasının uygulanması temelinde bir demokrasi programı üzerinde anlaştığını açıklayarak, ayrılmadan yana olmadıklarını bildirdi. Ama bir kez daha Kerkük ve petrol gelirleri konusunda çıkan anlaşmazlık ve Saddam Hüseyin'in Kürtlerden yabancı güçlerle ilişkilerini kesmeleri isteğinin reddedilmesi sonucu görüşmeler kesintiye uğradı. Buna rağmen Ağustosta bir anlaşma taslağı kabul edildi. Fakat zaman kazanmayı amaçlayan Saddam görüşmelerde samimi olmadığı gibi, Kürtler de bu derece Batı'nın desteğini almışken pek taviz verme yanlısı değillerdi. Ayrıca hem Kürtler dışındaki Irak rejim muhalifleri Saddam'la görüşme masasına oturulmasını birer ihanet olarak yorumlamakta ve bir an önce görüşmelere son verilmesini istemekte hem de ABD ve İngiltere

²⁹ Mcdowall, *A Modern...*, s. 375.

³⁰ Güvenli Bölgenin oluşum süreci için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 62-64; Yavuz, *ABD'nin...*, ss.191-200.

³¹ 1 Ocak 1997'den itibaren Huzur Operasyonunun yerini Kuzey İzleme Operasyonu (*Operation Northern Watch*), Çekiç Gücü'nün yerini ise Keşif Gücü aldı. Bkz. Oran, s. 250-256; Sean Boyne, "Arguments in Favour of Turkey's Continuing Support for Operation Northern Watch", *Perceptions (Journal of International Affairs)*, Cilt II, No. 4 (Aralık 1997- Şubat 1998).

görüşmelerden rahatsızlık duymaktaydı. Bu koşullarda tarafların uzlaşması mümkün değildi.³² Bundan sonra Kürtler Çekiç Güç'ün desteğiyle sınırları 1974 yasasıyla saptanmış 'Kürt özerk bölgesi'nde egemenlik kurdular. Bağdat yönetimi daha az maliyetli başka araç ve yöntemlerle Kürt bölgesini kendine yeniden bağlayabileceğini düşünerek³³ Ekim 1991'de askerî gücünü bu bölgenin batısına çekince Kürtler kazandıkları fiili egemenliği kurumsallaştırarak sürdürme imkânını elde ettiler.

Böylece merkezi hükümetin bölgedeki egemenliğini yitirmesi ve dış desteğin varlığı Kürtlere yeni bir fırsat sunmuş ve özellikle ABD'nin teşviki ve koruması altında bölgede yeni bir siyasî otorite kurulması yönünde görüş birliğine varılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda Kürt liderler, Bağdat yönetimini devre dışı bırakan yeni bir oluşum için çalışmalarına başladılar. Bu girişimin nihai amacının ne olduğu ise belirsizdi.

Şubat 1992'de yeni oluşumu görüşmek ve sürgünde yeni bir Irak hükümeti kurmanın altyapısını hazırlamak üzere Saddam Hüseyin yönetimiyle yaptığı görüşmeden çekildiğini resmen açıklayan Kürdistanî Cephe temsilcileri, diğer Irak muhalefet gruplarıyla Şam'da bir araya geldiler. Toplantının amacı Saddam'sız bir Irak'ın nasıl kurulabileceği ve bu Irak içinde Kürtlerin durumunun ne olacağıydı. Toplantıda Kürtler kendi bölgelerinde nisan başlarında seçim yapılmasını ve KDP ve KYB peşmergelerinden oluşan bir ordu kurulmasını önerdiler. Bu öneri genel kabul görmeye birliğe, Kürtlerin kurulacak olan demokratik Irak içinde kalacakları da belirtildi.³⁴ Zaten ABD'nin Kürtlere gönderdiği mesaj da, seçim yapılması ve kuzeyde de facto bir yönetim kurulması yönündeydi.³⁵

Bu eğilim çerçevesinde seçimler 19 Mayıs 1992'de yapıldı. % 7'lik baraj konan seçimlere Kürdistanî Cephe'nin 8 üyesinin 7'si ve Kürdistan'da İslami Hareket katıldı. PKK'nın yan kuruluşu Kürdistan Özgürlük Partisi'nin (PAK) seçimlere katılması engellendi. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) ise seçimlere katılmama kararı aldı.³⁶ Ömer Hıdır Surçî'nin başını çektiği Kürdistan Muhafazakar Partisi (Musul Vilayet Konseyi) de seçimlere katılmayanlar arasındaydı. Seçimlerde Asurilere -azınlık statüsü tanındığından- sandalye tahsis edildi ve Kürtlerden ayrı

³² Görüşmeler için bkz. Oran, *Kalkık...*, ss. 68-70; Mcdowall, *A Modern...*, ss. 276-278.

³³ Ayrıntı için bkz. Ofra Bengio, "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında" *Avrasya Dosyası* (Kuzey Irak Özel), C. 3, S.1 (İlkbahar 1996), s. 64-65.

³⁴ Mcdowall, *A Modern...*, ss. 379-380.

³⁵ Yavuz, *ABD'nin...*, ss. 220-221.

³⁶ Bunun bir nedeni Irak yönetiminin denetimindeki Kerkük'te Türkmenlerin yoğun olarak yaşaması, diğer nedeni "Bu seçime yalnız Kürdistan vatandaşları katılabilir" koşulunun bulunmasıydı. Michael M. Gunter, "A de facto Kurdish State in Northern Iraq", *Third World Quarterly*, Cilt 14, No. 2 (Haziran 1993), s. 299.

.....
**Eylül ayında da KDP ve
 KYB'nin peşmerge
 kuvvetlerini birleştirerek
 bir Kürt ordusu
 kurulması çabalarına
 girişildi.**

oy kullanmaları sağlandı. Yaklaşık 1 milyon kişinin katıldığı, 11 parti ve 4 liderin yarıştığı seçimlerin sonunda KDP % 44.5, KYB % 43.6 oranında oy aldı. Diğer küçük partiler ise barajı aşamadılar. Bu sonuçlara göre 105 sandalyeden oluşan parlamentoda KDP ve KYB 50'şer kişi ile temsil edilirken, Hıristiyanlar için ayrılan 5 sandalyenin 4'ünü Asuri Demokratik Hareketi, 1'ini Kürdistan Hıristiyan Birlik Partisi aldı. Liderlik seçiminde ise Barzani % 48, Talabani % 45, Kürdistan'da İslami Hareket Lideri Şeyh Osman % 2 oranında oy aldı.³⁷

Barzani ve Talabani yaptıkları açıklamalarda bu seçimlerin Kürt halkının kendi kaderini belirleme hakkını kullanmadaki yeterliği gösterdiğini bildirdiler. Ayrıca Barzani "seçimlerin bağımsızlık yolunda bir adım olmadığını" da tekrarladı.³⁸

Seçimlerden sonra oluşturulan Erbil'deki mecliste görüşmelerin ardından 4 Temmuz'da bakanlıkların dağılımında anlaşmaya varılarak ilk hükümet kuruldu. Buna göre KYB ve KDP'ye yedişer bakanlık verildi. Geriye kalan üç bakanlık Asuriler ile diğer partiler arasında paylaşıldı. Başbakan KYB'den, meclis başkanı KDP'den oldu.³⁹

Eylül ayında da KDP ve KYB'nin peşmerge kuvvetlerini birleştirerek bir Kürt ordusu kurulması çabalarına girişildi. 4 Ekim'de Erbil'deki Kürt Parlamentosu federal bir devletin parçası saydığı "Kürdistan Federe Kürt Devleti"nin kurulduğunu ilan etti.⁴⁰ Türkiye'nin endişelerini gidermek için Kürt Parlamentosu bir bildiri yayınlayarak amaçlarının Irak'tan ayrılmak olmadığını bir kez daha duyurdu. Irak rejim muhaliflerinin kurduğu Irak Ulusal Kongresi (INC) içindeki bazı gruplar Kürt müttefiklerinin bu tavrını onaylamamakla birlikte çoğunluk, demokratik ve birleşik Irak içinde kalmak koşuluyla bunu kabullendi.

Fakat birbirinden farklı özelliklere sahip ve otoriteyi tek başına kullanmak isteyen KDP ve KYB arasındaki güç oyunu bölgesel Kürt parlamentosunu bloke etti. KDP ve KYB arasında artan gerginlik sonucu önce parlamento işlevsiz hale geldi, daha sonra Talabani karargahının

³⁷ Mcdowall, *A Modern...*, ss. 381-382; Dağlı, *Birakuji...*, ss. 64-65; Yavuz, *ABD'nin...*, s. 245; Oran, *Kalkık...*, ss. 110-112.

³⁸ Gunter, *A de facto...*, ss. 302-303.

³⁹ Dağlı, s. 68; Oran, *Kalkık...*, s. 113. Bakanlıklar ve atanan bakanların adları için bkz. Gunter, *A de facto...*, s. 304.

⁴⁰ Gunter, *Birakuji...*, s. 311. "Irak Kürdistanı Ulusal Meclisi Federal Birlik İlanı"nın metni için bkz. Dağlı, ss. 97-100.

bulunduğu Süleymaniye'ye dönerek burada kendi hükümetini kurdu. Bundan sonra yaklaşık 10 yıl boyunca Kürt bölgesine egemen olmak için KDP-KYB arasında bir nüfuz mücadelesi başladı.

1995 Dublin süreciyle başlayan ve 1998 Washington oydaşmasıyla büyük oranda sonuçlanan görüşmeler neticesinde KDP-KYB arasındaki anlaşmazlıkların ABD baskısı ve arabuluculuğuyla giderilmesiyle⁴¹ 1994'ten bu yana toplanamayan Kürt parlamentosu 4 Ekim 2002'de yeniden açıldı. Ama bu hükümetteki iki başlılığın ortadan kalkması demek değildi. Nihai anlaşmaya göre seçimlere kadar KDP ve KYB'nin Erbil ve Süleymaniye'deki hükümetleri görev başında kalacak ve seçimden sonra birleştirilecekti.⁴²

Böylece 1992'de başlayan süreç sonunda kuzeyde Türkiye'nin bütün Irak sınırı, doğuda İran sınır boyunca Hanekin'e kadar, batıda Suriye-Türkiye-Irak sınırının kesiştiği noktadan Musul ve Kerkük'ü dışarıda bırakıp Kifri'yi içine alarak İran sınırına kadar uzanan, bir başka deyişle Irak'ın kuzeydoğusunda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları, kolay savunulabilir dağlık bölgelerden oluşan 40.000 km²'lik 4 milyon nüfuslu, 'Kürdistan'a Hoşgeldiniz' tabelalarının karşıladığı, kendi başına seçim yapan (2001'de Barzani bölgesinde belediye seçimleri yapıldı), parlamentosu, iki başlı yönetimi, bayrağı, milli marşı, küçük de olsa üniformalı ordusu ve kolluk güçleri ve istihbarat birimi olan, pasaport dairesi ve merkez bankası gibi kilit kurumlara sahip, hatta resmi lotosu bile bulunan, bu anlamda bir devlette olacak pek çok unsuru içeren, ama ancak dış destekle ayakta duran bir siyasal entite ortaya çıktı ve bu entite on yıldır Bağdat'tan bağımsız biçimde kendini yönetti.

2002 sonlarına doğru ABD'nin planladığı Irak operasyonu çerçevesinde bu entitenin karşılaştığı sorunların aşılması yönünde yeni adımların atılmasıyla kamuoyunun dikkatleri bir kez daha bu gelişmelere odaklandı. Tartışmaların yeniden yapılmasının nedeni hiç kuşkusuz ABD'nin olası müdahalesi sonucu Irak'ın geleceğinin ve bu çerçevede Kuzey Irak'taki bu entitenin statüsünün ne olacağına halen bilinmemesidir. ABD bir yandan federasyon modeli ile özerk bölgelerin varlığı çerçevesinde üniter Irak modeli arasında gidip gelmekte, öte yandan demokratik veya monarşik bir siyasal sistem kurma konusunda kararsızlıklar yaşamaktadır.⁴³ Gelişmeler konusunda Kürt liderlerin

⁴¹ KDP-KYB arasında uzlaşma-çatışma süreçleri için bkz. Erol Kurubaş, "Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu (1960'tan 2000'e)", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2000, ss. 116-120.

⁴² <http://www.diplomatikgozlem.com>

⁴³ Bkz. Ümit Özdağ, "Yeniden Yapılanan Orta Doğu", *Stratejik Analiz*, Cilt 3, Sayı 31, Kasım 2002, ss. 24-25.

“bağımsızlık hayalimizdir, ama şartlar oluşmamıştır” türünden açıklamaları, bir nabız yoklaması olarak algılanmakta ve bir bakıma nihai amacın artık özerklik veya federasyon değil, ‘ayrılma’ olduğu düşünülmektedir.

II. IRAK KÜRT HAREKETİNİN NİTELİĞİ VE HEDEFİ

A. Nitelik: Aşiretçi mi? Ulusalçı mı?

Genellikle modern ve sanayileşmiş toplumlardaki etnik gruplar, etnik kimliklerinin sağlam ve güvencede olduğunu hissettikleri takdirde, onu korumak için çok fazla özen göstermeye ihtiyaç duymazlar. Bu gibi durumlarda grup içindeki bireyler etnik kimliklerini kanıtlama gereksinimi duymadan yaşamaya devam ederler. Fakat herhangi bir nedenle etnik kimlik tehdit altına girerse veya bastırılmış etnik duyguların yeşermesine uygun bir ortam doğarsa, etnik gruplar birtakım siyasal amaçlar gütmeye başlayabilir ve etnik kimlik temelinde hareket edebilirler. Bu durumda etnik hareketlerin ortaya çıkmasının, bir yönüyle etnik grubun varlığını sürdürmesinde karşılaştığı koşullarla ilgili olduğu söylenebilir.

Bir etnik hareketin niteliğini büyük oranda etnik grubun toplumsal

..... gelişmişlik düzeyi ve liderliği
: belirler. Modern, sanayileşmiş,
: ortak bir soy miti bulunan,
: paylaşılan tarihi anıları olan, ortak
: kültürel unsurları barındıran,
: ortak dil konuşan, özel bir toprak
: parçasıyla bağı olan ve aralarında
: güçlü bir dayanışma duygusu
.....

Bir etnik hareketin niteliğini büyük oranda etnik grubun toplumsal gelişmişlik düzeyi ve liderliği belirler.

bulunan bireylerin oluşturduğu, bir başka deyişle etnik bilince sahip toplulukların,⁴⁴ siyasallaştıkları takdirde ulusçu söylemi benimsemeleri çok daha kolaydır. Böyle bir toplumsal yapıya sahip olmayan azgelişmiş ülkelerdeki feodal topluluklarda hareketin ulusçu karakterini ise büyük oranda liderliğin tutumu belirler. Bu durumdaki hareketler ulusal duyguları harekete geçirecek ulusçuluk ideolojisiyle hareket eden bir liderlik sayesinde ulusçu nitelik kazanabilir. Çünkü ancak bu sayede zayıf veya olmayan ‘biz’ bilinci oluşturularak toplumun yüce sadakat odağı aşiretten ulusa yönelebilir ve toplum bir bütün olarak kendi devletini kurma çabası içine girebilir.⁴⁵

⁴⁴ Etnik gruplar hakkında bkz. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, (Oxford, Basil Blackwell Inc., 1986).

⁴⁵ Azgelişmiş ülke milliyetçilikleri hakkında bkz. Baskın Oran, *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, (Ankara, AÜSBF Yayınları, 1977).

.....
 : Kürt örgütleri dış destek
 : sağlamayı, bu şekilde
 : mücadelelerinin başlıca
 : koşulu haline getirince,
 : doğal olarak çabaları bu
 : devletlerin dış
 : politikalarının birer
 : aracına dönüştü.
 :

Bu açıdan bakıldığında, Irak'taki Kürt grupların özellikle Osmanlı'nın yıkılması ve Orta Doğu'nun sömürgeleştirilmesi sırasında etnik kimliğin korunması düşüncesiyle hareket etmeleri beklenirdi. Halbuki Kürtler başlangıçtan günümüze değin bağımsız bir Kürt devleti düşüncesine sahip olsalar da, bu düşünce bir bütün olarak etnik kimliğin korunmasını veya her ulusun

kendi kendini yönetmesini içeren ulusçu bir dayanaktan kaynaklanmadı. Aksine Orta Doğu'nun genel dokusuna uygun biçimde feodal, aşiret bağlarının ön plana çıktığı az gelişmiş toplumlarda görülen en güçlü aşiret liderinin krallığını kurması düşüncesinden beslendi. Bir başka deyişle, başlangıçtan itibaren bölgedeki Kürtlerin ve Kürt aşiret liderlerinin temel endişesi, bir bütün olarak Kürt etnik kimliğini korunması olmaktan ziyade aşiret çıkarlarının korunması, genişletilmesi ve mümkünse krallığa dönüştürülmesi oldu. Bu durum güçlü ve tüm halkı kapsayan bir hareketin ortaya çıkmasını imkansız kılarak bütün bir toplumu bağımsız devlet kurma düşüncesi etrafında seferber edilmesini engelledi. O halde egemenlik başka yollarla kurulmalıydı. Burada ise iki seçenek vardı: Ya güç ve baskı ya da dış destek. Irak Kürt aşiretleri tüm Kürtleri kendi egemenliği altında toplayacak bir güce hiçbir zaman sahip olamadıkları için bir dış gücün marifetiyle egemen devlet olma yolunu seçtiler.

Kürt örgütleri dış destek sağlamayı, bu şekilde mücadelelerinin başlıca koşulu haline getirince, doğal olarak çabaları bu devletlerin dış politikalarının birer aracına dönüştü. Artık herhangi bir ilkedden değil katıksız bir pragmatizmden kaynaklanan bu ilişkiye bağlayan Kürt örgütleri, bir yandan destek aldıkları ülkelerdeki Kürt hareketlerinin ezilmesine göz yumdular, hatta kimi zaman yardımcı oldular, öte yandan da dış desteklerini yitirmeleri halinde yüzüstü bırakılmakla tehlikeyle karşı karşıya kaldılar.

Bu tarih boyunca böyle olduğu halde halen Irak Kürt hareketi güçlü bir ulusal bilinç geliştiremediği ve tek bir aşiretin gücü etrafında da birleşemediği için dış desteğe gereksinim duymaktadır. Zaman zaman Kürt hareketinin ivme kazanması da ulusal bilincin gelişmesinden değil, yeni fırsatların ve dış desteklerin ortaya çıkışından veya dış tehditlerin (Bağdat yönetimi) varlığından kaynaklanmaktadır. Özellikle son 10 yılda yaşanan gelişmeler yakalanan fırsat ve dış destekle yakından ilişkilidir.

Kısacası, Irak Kürt hareketi ulusçu niteliğe sahip bir hareket olarak ortaya çıkmadığı gibi, ulusçu bir hareket biçimine de halen dönüşebilmiş değildir. Sanayileşmemiş, modernleşmemiş, feodal bir tarım toplumu yapısına sahip, ulusçu liderleri olmayan Irak Kürtlerinde ulusal bilincin görülmesi de zaten beklenemez.⁴⁶

B. Hedef: Entegrasyon mu? Ayrılma mı?

Bölgede bir Arap devleti kurulurken Kürtlerin etnik kimliklerini korumalarını sağlayacak bir takım haklar da tanınmıştı. Dolayısıyla Kürt hareketinin bu hakları elde etme gibi bir çaba içine girmesine gerek yoktu. Hedef daha ileri bir adım olmalıydı. Aslında bağımsız bir yönetime kavuşmak her zaman bu hareketin ilân edilmemiş temel hedefi oldu. Ama bu gerçekleşmesi çok zor olan bir takım şartlara bağlı olduğu için daha gerçekçi taktik hedefler belirlendi. Gelişmeler ilan edilen bu taktik hedeflerin şartlara göre nihai hedefe yaklaşacak biçimde değişebileceğini gösterdi. Şimdiye değin Irak Kürt hareketi iki ayrı dönemde iki farklı taktik hedef ilan etti: 1991'e değin özerklik, 1991'den sonra federasyon.

Yukarıda sözü edildiği gibi, özerklik konusunda birkaç kez anlaşmaya varılmasına karşın gerek Bağdat yönetiminin samimiyetsizliği sonucu ortaya çıkan güvensizlik, gerekse petrol zengini Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlıklar bu anlayışın uygulanmasını imkansız kıldı. Eğer Kürt aşiret liderlerini tatmin edecek bir özerklik başarıyla işletilebilseydi, Kürt hareketinin bağımsızlık çabası içine girme eğilimi büyük olasılıkla ortadan kalkacak ya da en azından zayıflatılmış olacaktı.

Fakat bu gerçekleşmeyince Kürt hareketi 1990'larda uluslararası alanda yükselen milliyetçilik hareketlerinin de rüzgarıyla özyönetim haklarının ancak kendilerine ait bir devlet çatısı altında garanti altına alınacağını düşünmeye ve bu çerçevede federasyon hedefini benimsemeye başladı. 1992'de 'Kürt Federe Devleti'nin ilanı ve 2002'de federal yapı öngören bir anayasa taslağının hazırlanması da bunu açıkça gösteriyordu. Aslında bu hedefler Iraklı Kürtlerin egemenlik haklarını güçlendirmeye dönük, taktiksel bir adımdı. Çünkü hem hedefin konjonktürel olarak değişimi hem etnik temele dayandırılan federatif yapıların uzun ömürlü olmaması hem de hazırlanan anayasa taslağında çok zayıf bir federal yapının ön görülmesi, Kürt hareketinin nihai

⁴⁶ Gellner ulusçuluğun, ancak sanayileşme sürecinde tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle ortaya çıktığını ileri sürer. Bkz. Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Bahar-Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul, İnsan Yayınları, 1992), s. 94.

amacının bağımsızlık olduğunu açıkça göstermektedir. Ama bu amacın gerçekleşmesinin belli şartlara bağlı olduğunu ve bunların henüz gerçekleşmediğini Iraklı Kürt liderler de çok iyi bilindikleri için bağımsızlığa vurgu yapmamaktadırlar.

Kuzey Irak'taki ayrılıkçı düşüncenin irredentist (yayılmacı) bir boyut içerip içermediğine gelince, 1960 başında Molla Barzani'nin bu yönde bir çağrı yaptığını, ama kısa sürede bunun başına büyük dertler açacağını fark ederek bu çağrıyı bir daha tekrarlamadığını, hatta her seferinde mücadelelerinin sadece Kuzey Irak için geçerli olduğunu vurguladığını hatırlatmakta yarar vardır.⁴⁷ Zaten aşiret temelli ulusçu karakteri zayıf bir hareketin pan-ulusçu bir harekete yönelmesi akılcı değildir. Ama yine de 20. yüzyılın başından beri bir takım aydınların Kürt hareketini ulusçu temele dayandırma ve birleştirme çabaları genel olarak Kürtlerin hayallerinde 'bağımsız birleşik Kürdistan' kurma düşüncesinin gelişmesine yol açmaktadır. Zaten Iraklı Kürt liderlerin 'Kuzey Irak' yerine 'Güney Kürdistan veya Irak Kürdistanı' ifadelerini tercih etmeleri, bu düşüncüyü tamamen göz ardı etmediklerini göstermektedir. O nedenle bu hareketin de böyle uzak bir ideali vardır, ama bu şimdiki hareketin gerçekleştirmek için yöneldiği amaç değil, sadece bir hayaldir.

Sonuç olarak, Kürt hareketi başlangıcından bu yana etnik temelden ziyade aşiret temelli bir hareket olarak devam etmiş ve nihai hedefini de Irak'ın bütünlüğü içinde idari ve siyasi bir özerklik ya da federasyon biçiminde tanımlamıştır. Ama ayrılma haklarının varlığına hep inandıkları gibi, günün birinde şartların oluşması hâlinde ayrılmayı gönülden istediklerine de kuşku yoktur.

III. KUZEY IRAK SORUNU VE OLASI ÇÖZÜMLER

A. Sorunun Bağlamı

Siyasallaşan etnik grupların ekonomik sömürü, siyasi ve kültürel dışlanma, temel haklardan yoksun bırakılma gibi unsurları içeren kendilerine özgü bir şikayet listeleri vardır.⁴⁸ Nitekim Irak'taki Kürt gruplar da aynı gerekçeleri sık sık dile getirmektedirler. Bu şikayetler özellikle hareketin siyasi meşruiyetini sağlamada önemlidir ve muhtemelen bunlar tatmin edici bir biçimde karşılanmadığı takdirde ayrılmanın gerekçesi olarak da kullanılacaktır.

⁴⁷ O'Ballance, s. 69; Arfa, s. 131. Nisan 1970'de Barzani yaptığı açıklamada "sadece Irak içinde halkımın haklarını savunurum. Bugünden itibaren Irak hükümetinin siyasetine bağlanmış olan halkımız, İran, Türkiye, Suriye ve diğer ülkelerle ilişkilerinin düzeltilmesi için elinden geleni yapacaktır" demiştir (Bilgin, Barzani..., s. 240).

⁴⁸ Bkz. Anthony H. Birch, *Nationalism and National Integration*, (Londra, Unwin Hyman, 1989), ss. 63-66.

Kuzey Irak'ta yaşanan sorunu bugünkü haliyle bir 'azınlık sorunu' olarak görmek yerine 'bir arada yaşama sorunu' olarak görmek gerekir. Gerçi bu iktidarı elinde bulunduran grubun politikaları (devlet politikası) açısından farklı bir sonuç doğurmayacaktır. Demokratik geleneğe sahip olmayan ve meşruiyetini gücünden alan devlet (Irak), bu taleplerle ortaya çıkan etnik hareketleri ortadan kaldırmak için her türlü yolu (kendi koyduğu değerler sistemini benimsemeye zorlama, yani asimilasyon, ayrımcılık yapma ve bastırma, soykırım veya göç ettirme yöntemlerin) deneyecektir. Politikaların mağduru grup da gücü oranında buna çeşitli biçimlerde (kültürel veya silahlı) direnecektir.

Kuzey Irak'taki durum açısından bakıldığında, gerek siyasal iktidarın gerekse Kürtlerin başından itibaren değişik 'barışçıl' araçlar (siyasal, ekonomik ya da kültürel) yerine doğrudan silaha sarılmış olmaları ve artık aralarındaki ilişkinin 'kan davasına' dönüşmüş olması, 'bir arada yaşama' formüllerinin uygulanmasını büyük oranda güçleştirmektedir. Bu durumda azınlık hakları, çokkültürcülük politikaları hatta özyönetim/siyasî özerklik, federasyon, ortaktoplumluluk biçimleri gibi liberal entegrasyon politikaları bu toplulukları bir arada tutmaya yetmeyebilir. Zaten demokratik bir geleneğe sahip olmayan Irak toplumunda uzun yıllar boyunca bu politikaların bir kısmı denenmiştir. Örneğin başından beri Kürtlere önemli kültürel haklar verilmiş, hatta kısmî siyasî ve idarî özerklikler tanınmıştır. Ama uygulamada sorunlar yaşanmış, hem Irak yönetimi zorla verdiği bu hakları fırsatını buldukça intikamcı bir mantıkla geri almaya çalışmış, hem de Kürtler bu gibi uygulamaları bağımsızlık yolunda bir adım olarak görmüşlerdir. Kısacası, geleneksel güce dayalı politikalar tarafların izlediği politikanın özünü oluşturduğu için bu toplulukları bir arada tutma işi iyice zora girmiştir.

B. Olası Çözümler

Sorunun çözümüne ve Kuzey Irak'ın geleceğine ilişkin iki temel seçenekten söz edilebilir:⁴⁹ Birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve sınırların korunduğu, eski rejimin tamamen ortadan kalktığı, demokratik bir biçimde oluşturulmuş ve uluslararası güvence altına alınmış bir Irak'ta 'özerk bölgesel üniter' veya 'federatif' bir yapı oluşturmak, ikincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünü bozarak ayrı devlet kurmaktır.

⁴⁹ Irak'ın geleceğine ilişkin tüm muhtemel senaryolar için bkz. Armağan Kuloğlu, "11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 23, Mart 2002 ss. 13-21 .

oturtulabilir. İkinci sorun, Türkiye'nin, benzer taleplerle karşılaşacağı endişesiyle federal çözüme göstereceği olumsuz tepkidir. Fakat, ABD'nin de desteklediği ve Sünni Arap seçkinlerin kabul etmek zorunda kaldığı bir federal Irak'ı Türkiye'nin tek başına durdurması çok zordur. Bu durumda Türkiye, Türkmenler için de federal devlet talep edebilir. Ama bunu da Washington'a kabul ettirmek kolay değildir. Bir diğer sorun, etnik temele dayalı SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi federasyonların çözüldüğü gerçeğidir. Bundan dolayı, bu çözümün bölgeye istikrar getireceğine ilişkin ciddi kuşkular mevcuttur. Ayrıca son yıllarda yaşanan federasyonlardan ayrılma olgusu Irak'ta merkezkaç eğilimlerin çok güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesine de yol açacaktır. Özellikle Kürt federal bölgesi, bağımsızlık ve irredentist taleplerle bölge için bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edecektir. Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ı kontrol ve baskı altında tutmayı amaçlayan her bölge dışı güç, bu bölgedeki federe Kürt devletindeki ayrılıkçı eğilimleri teşvik edecektir.⁵¹

Her halükârda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde bulunacak çözüm, uluslararası ve bölgesel güç dengelerini bozmayaacağı veya fazla etkilemeyeceği, hatta başarılması hâlinde istikrar getireceği için genel kabul görebilecek ve meşruiyet sorunu yaşamayacak bir seçenek olsa da yukarıda sözü edilen sorunlarla karşılaşmanın yanı sıra bir başka zaafa daha sahiptir: Demokrasi geleneğine sahip olmayan, daha da önemlisi demokratları olmayan bir ülkede demokrasinin nasıl işletileceği sorunu. Yukarıdan ve sadece çıkara dayalı dış dinamiklerle oluşturulmuş ve güvence altına alınmış bir demokrasi, sürekli dış müdahalelere maruz kalmayacak mıdır? İkincisi, demokratik bir yönetim Irak'ta yerleşirse, bu krallıkla veya diktatörlükle yönetilen Arap devletleri için yeni bir tehdit anlamına gelmeyecek midir? Gerçi Irak'a ilişkin gelecek tasarımlarında da bu temel sorunların nasıl aşılacağına ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin diplomalı demokratlar yetiştirilerek, ileride devletin karar alma mekanizmalarında görev almaları düşünülmektedir. Ama bu "demokrasi mayası"nın tutup tutmayacağını kimse kestirememektedir. Zaten Kürtler de işi şansa bırakmaya niyetli görünmemektedirler.

2. Irak'ın Toprak Bütünlüğünü Bozacak Çözümler

Ayrılmaya gelince, bu pek çok açıdan sorunlu bir seçenektir. Bu olgunun bölgesel güç dengelerini alt üst edeceği ve dolayısıyla uluslararası sistemde istikrarsızlık meydana getireceği kesindir. Kuzey

⁵¹ Ayrıntı için bkz. Özdağ, 'Yeniden...', s. 22.

IV. KUZEY IRAK'TA AYRILMANIN ŞARTLARI

A. Genel Yaklaşımlar ve Başlıca Ölçütler

Bir etnik grubun siyasallaşarak ayrılıkçı eğilim içine girmesinin tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyolojik nedenleri vardır. Etnik temelli

ayrılıkçılık hareketlerinin varlığı sadece ulusal bütünleşmenin tam sağlanamamış olmasıyla açıklanamaz. Etnik grupların bu tip eğilimler içinde olması ulusal entegrasyonunu tam sağlayamamış az gelişmiş Afrika devletlerinde görülebileceği gibi, birçok açıdan ulusal entegrasyonunu tamamlamış Batılı devletlerde de görülebilmektedir.

Bugün Fransa'da Korsika ayrılıkçılığı ve İspanya'da Bask ayrılıkçılığı ulusüstü bir yapı oluşturmakta olan Avrupa'nın ortasında sürüp gitmektedir. Dünyanın en müreffeh ülkelerinden olan Kanada'da Katolik Fransız Kanadalılardan kaynaklanan Quebec sorunu halen devam etmektedir.

Güney Sudan, Kuzey Irak, Bangladeş, Birmanya gibi geri kalmış bölgelerdeki geri kalmış etnik grupları göz önüne alarak daha çok ekonomik gelişmişlik çerçevesinde ayrılmayı açıklama eğiliminde olan Horowitz'e göre ayrılıkçı eğilimler dört ayrı kategoride incelenmelidir: İlki, az gelişmiş bölgelerdeki az gelişmiş gruplardır. Bunlar erken ayrılığı seçerek ekonomik maliyete rağmen ayrılmak için mücadele ederler. İkincisi, az gelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplar olup, bunlar maliyetin ne olacağını düşündüklerinden hemen ayrılmayı düşünmezler, ancak son çare olarak ve ekonomik maliyet düşükse ayrılığı seçerler. Üçüncüsü, gelişmiş bölgelerdeki gelişmiş gruplardır. Bunların ayrılıkçı eğilimleri azdır. Ancak maliyetlerin düşük, kazancın yüksek olması hâlinde ayrılmayı seçebilirler. Sonuncusu ise, gelişmiş bölgelerdeki az gelişmiş gruplardır. Bunlar ayrılıkçılığa daha eğilimlidirler. Fakat bunlar o bölgede genellikle çoğunluğu oluşturmazlar, o nedenle de başarı şansları düşüktür.⁵⁴ Kuşkusuz Horowitz'in bu yaklaşımı, ancak pek çok unsurla beraber alındığında bir anlam ifade eder. Sadece sosyal ve bölgesel gelişmişlik düzeyi ayrılıkçılığı açıklamada yetersizdir. Çünkü Smith'in de belirttiği gibi, 'gelişmiş', 'geri kalmış' gibi kavramların etnik gruplar açısından netleştirilmesi bile her zaman kolay değildir.⁵⁵ Ama

⁵⁴ Ayrıntı için bkz. D.L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, Berkley, (Londra, Los Angeles, University of California Press, 1985), ss. 236-259.

⁵⁵ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev. B. Sina Şener, (İstanbul, İletişim Yay., 1994), s. 209.

B. Ayrılmanın Toplumsal Tabanı ve İç Dinamikleri

Bir hareketin dayandığı toplumsal taban özellikle ayrılıkçılığın ne kadar güçlü olduğunu ve ayrılmanın iç meşruiyete sahip olup olmadığını görmek bakımından önemlidir. Irak açısından öncelikle nüfusa bakıldığında, kabaca bölgenin otokton halkı olan Kürt nüfusun yeterli sayıda olduğu, belli bir coğrafyada yoğunlaştığı (Irak'ın Kuzeydoğusu) ve sürdürdükleri mücadeleyle hareketlerine tarihsel süreklilik sağladıkları söylenebilir.

Federe devlet ilân edilen Erbil, Duhok ve Süleymaniye bölgelerini içine alan toprakların demografik yapısına bakıldığında, toplam nüfusun 4 milyon civarında olduğu, Kürtlerin 3.150.000 ile nüfusun %79'unu, Türkmenlerin 650.000 ile %16'sını, Hıristiyanların 200.000 ile % 5'ini oluşturduğu görülür. Irak genelinde 2002 tahmini nüfusun 25 milyon civarı olduğu ve Kürtler'in %18 ile 4,5-5.000.000 kişi olduğu göz önüne alınırsa 1-1.5 milyon Kürt'ün Kürt bölgesinin dışında kaldığı, ama belirtilen bölgede Kürtler'in önemli bir çoğunluğu elde ettiği açıktır. Dilsel açıdan, bölgede genellikle Kürtçe, eğitim ve kültürle sınırlı olmak kaydıyla Türkçe ve Asuri dili kullanılabilir. Dinsel açıdan, bölgede Sünni Müslümanlık ağır basmakta, bununla birlikte Hıristiyan ve Yezidi bulunmaktadır. Dolayısıyla burada etnik, dinsel ve dilsel açıdan belli oranda türdeşliğin olması ayrılmayı kolaylaştıracaktır. Ayrıca Kürtlerin Türkmenler hariç diğer grupları oluşturulan yapıya katılmaya iknâ ettikleri göz önüne alınırsa, bu açıdan Kuzey Irak'ta ayrılmanın toplumsal tabanının pozitif olduğu tespit edilebilir. Bununla birlikte akraba devleti olan Türkmenler'in buradaki siyasal ve idarî yapıyı kabullenmemeleri halinde birtakım sorunların çıkması kaçınılmazdır. O nedenle Türkmenler, ayrılma konusunda kilit bir role sahip olabileceklerdir.

Öte yandan, Irak Kürtleri'nin siyasal ve etnik özbilince ve bütünlüğe sahip oldukları kuşkuludur. Toplumsal yapıları aşiret düzenine dayalı olan Kürtler pek çok açıdan ikiye bölünmüş bir görüntüye sahiptirler. Dinsel açıdan, Kürtler Sünni Müslüman olmakla beraber Kürt yerleşim bölgelerinin kuzeyi yani KDP'nin denetimindeki Behdinan (Erbil,Duhok) Kadiri tarikatı, güneyi yani KYB denetimindeki Soran (Süleymaniye civarı) Nakşibendi tarikatının etkisindedir. Dilsel açıdan, Behdinan'da Kırmanç, Soran bölgesinde Sorani lehçeleri konuşulmaktadır. İdeolojik olarak, KYB ve lideri Talabani sosyalist (sol), KDP ve lideri Barzani gelenekselci-muhafazakar (sağ) çizgidedir.⁵⁸ Aşiret düzenine ve bu gibi farklılıklara dayalı toplumsal yapının üzerine bir de bölgelerin uzun

⁵⁸ Ayrıntı için bkz. Rafet Ballı, *Kürt Dosyası*, 3. B., (İstanbul, Cem Yayınevi, 1992), ss. 441-448, 479-481.

süredir ayrı aşiretlerden gelen liderlerin denetiminde kalmasından dolayı siyasal ve idarî kopukluğu eklenmelidir. Toplumsal etkileşimi engelleyen bu nedenlerle halkta ulusal bilincin hatta etnik bilincin olmadığı/gelişmediği (yüce sadakat odağı ulus değil, aşiret) söylenebilir. Bununla birlikte Kürtlerin aslında uzun süredir (1920'den beri) ortak kaderi paylaşmanın etkisiyle grup dayanışması içine girdikleri ve merkezi otoriteye karşı uzun süredir verilen mücadele sonucu zamanla bu dayanışmanın pekiştiği belirtilmelidir. Ama dikkat edilirse bu grup bilincinin ortaya çıkışı toplumsal gelişme ve etkileşimden kaynaklanan iç dinamik ('biz' bilinci) sonucu değil, daha çok dış dünyanın (Bağdat yönetimi) kendilerine karşı tutumundan ve buna gösterdikleri tepkiden kaynaklanan dış dinamik ('öteki' bilinci) sonucu olmuştur.

Sonuç olarak ortaya çıkan bu grup bilincinin etnik veya ulusal düzeye ulaştığını söylemek mümkün değildir. Fakat ayrılmanın gerçekleşmesi için aşiret sadakatine sahip böyle bir toplumun, aşiret liderlerinin sözünden ayrılmayacağı göz önüne alınırsa liderlerin anlaşmasının daha önemli bir etken haline geleceği ve bu gerçekleştiği takdirde toplumsal taban sağlanacağı söylenebilir.

Kuzey Irak'taki durum ekonomik açıdan da değerlendirilmelidir. Iraklı Kürtler Bağdat'a bağlı oldukları dönemlerde ekonomik açıdan iyi durumda olmadıklarından ayrılmayla bir şey kaybetmeyeceklerdir. Aksine Kürtler fiilen kendi kendilerini yönettikleri 1990'larda gittikçe artan biçimde görece daha iyi bir refah seviyesine ulaştıkları için ayrılmaya istekli olacaklardır. Kürt bölgesinde ekonomik yapı 1990'ların ortalarından itibaren canlanmaya başlamıştır. Kurulan merkez bankası 20 şubesiyle yurtiçi ve yurtdışı tüm bankacılık faaliyetlerini yürütmektedir. Şubat 2003 itibarıyla 1 dolar Bağdat'ta 1.900 dinarken Kürt bölgesinde 8.3 dinardır. Kürt bölgesinde inşaat sektörü gelişmekte, imâr ve iskân faaliyetleri hızla sürmekte, telekomünikasyon alanında ciddi yatırımlar yapılmaktadır.⁵⁹

Ekonomideki bu canlanma büyük oranda dış destekle sınır ticareti ve kaçakçılıktan kaynaklanmaktadır. KDP yönetiminin Bağdat'la ortak gerçekleştirdiği petrol ve sigara kaçakçılığından önemli gelir elde ettiği

⁵⁹ Geçen on yıl içinde Behdinan bölgesinde tahrip edilen köylerin %65'i yeniden inşa edilmiştir. <http://www.krg.org/about/ministries/reconstruction/index.asp>. Bundan başka Körfez Savaşı'nda tahrip edilen Sheraton Oteli 6.000.000 dolar harcanarak 21 Mart 2003'te, Selahaddin-Erbil karayolu üzerinde 5 yıldızlı Khanzad Otel Resort de kısa süre içinde hizmete açılacak. Kuzey Irak'ta hızla gelişen sektörlerden bir diğeri ise telekomünikasyondur. İki yıl içinde Kuzey Irak'ta kullanılmaya başlayan internet yoğun ilgi görüyor. Kuzey Irak'ın telefon altyapı şebekeleri hummalı bir çalışmayla yenileniyor, kanallar kazılıyor, kablolar döşeniyor. Korek ve Troya GSM firmaları Kuzey Irak'ın yüzde 60'lık bölgesinde kesintisiz görüşme imkanı sağlıyor.

bilinmektedir.⁶⁰ Kürt bölgesinin 1996'dan itibaren en önemli gelir kaynağını ise BM Güvenlik Konseyinin 986 Sayılı Gıda İçin Petrol Programı Kararı çerçevesinde Kürt bölgesine tahsis edilen %13'lük fon oluşturmaktadır.⁶¹ 2002 sonuna değin program çerçevesinde 60.5 milyar dolarlık petrol satışı gerçekleştirilmiş olup oranlara uygun biçimde bu paranın 7.8 milyar doları Kürt bölgesine tahsis edilmiştir. Ama Kürt bölgesi altı yıl sonunda bu paranın sadece 3.9 milyar dolarından (%60) yararlanabilmiştir.⁶²

Bununla birlikte bölgede önemli bir sanayi bulunmamakta, doğal kaynak olarak da kömürün yanı sıra Taktak sahasında az miktarda petrol çıkarılmaktadır. Dicle'nin kolları Büyük ve Küçük Zap Suyu ve Diyala Nehri, Berbesti Gölü ve Derbani Barajı'yla nispeten su kaynakları açısından zengin olan bölgenin, sadece Erbil ve Süleymaniye'nin bir kısmında tarıma elverişli arazi bulunmakta, buralarda pamuk ve buğday yetiştirilmektedir. Kuzeydoğusunda ise dağlık ve ormanlık arazinin arasında kimi otlak araziler yer almaktadır. Dolayısıyla bölgenin sınırlı tarım ve hayvancılık imkânına sahip olduğu söylenebilir.

Sonuçta ekonomik potansiyeli zayıf olan Kürt bölgesinin kendi kendine yeterli olmadığı görülmektedir. Zaten bu yüzden Kürtler Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil edilmesini istemektedirler. Çünkü Kerkük hem zengin petrol yataklarına hem de rafineriye sahiptir. Ama Kerkük Kürt bölgesinde kalsa bile buradaki petrolerin naklinin Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı, Kerkük-Lazkiye Boru Hattı, Kerkük-Ürdün-Suriye-Lübnan Boru Hattı gibi güzergahlardan sağlandığı, dolayısıyla bölgesinin statüsünün belirlenmesinde veya belirlenen statünün yaşatılmasında Irak'taki merkezi otorite kadar Türkiye ve Suriye'nin de etkili olacağı söylenebilir.

⁶⁰ Kıvanç Galip Över, "Irak'ta Bütünleşmeye Doğru", *Avrasya Dosyası (Irak Özel)*, Cilt 6 Sayı 3, Sonbahar 2000, s. 155-157.

⁶¹ Program tamamen BM denetimi ve gözetimi altında işlemektedir. Petrol satışıyla oluşturulan fonlar BM adına bir bankada açılan hesapta toplanmakta, BM Yaptırımlar Komitesinin onayıyla harcanmaktadır. Bu program 6 aylık safhalarla yürütülmektedir (Şimdiye kadar 13 safha gerçekleşmiştir). Her safhada Irak hükümeti bir "dağıtım planı" sunmakta ve bu BM tarafından onaylanarak hayata geçirilmektedir. Hazırlanan plan Kürt bölgesi de dahil bütün bir Irak için geçerlidir. Dağıtım planlarında nüfus oranları göz önüne alınmaktadır. Fonlar 5 parçaya ayrılmakta, %59'u orta-güney Irak'taki insani amaçlı mal ve hizmetler için; %25'i savaş tazminatlarına; %13'ü Kürt bölgesinin mal ve hizmet ihtiyaçlarına; %2.2'si BM'nin bu işlerin yürütülmesindeki giderlerine ve % 0.8'i Irak'taki silah denetçilerine tahsis edilmektedir (<http://www.un.org/depts/oip>).

⁶² Bu paranın (yani %13'ün) %60'ının nasıl ve nerede değerlendirileceğini Irak'ta sayıları onu bulan BM ajansları, %40'ını ise Bağdat yönetimi belirlemektedir. BM ajansları bu parayı gıda, temiz su, sağlık ve eğitim hizmetlerine, Bağdat da gıda ve ilaç gereksinimlerinin karşılanmasına harcamak zorundadır. Ama Bağdat yönetimi Kürt bölgesi için harcaması gereken parayı bankada tutmaktadır (Stafford Clarry, "Iraq Oil-for-Food Program-UN and Gol Roles", *Iraqi Kurdistan Ten Years of Self-rule and Future Prospects*, University of Southern Denmark, Odense, Denmark, 30th November-1st December 2002).

Ekonomik etkenin katkısı dışında, Kürtlerin Bağdat politikalarından büyük acılar çekerek, ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz bırakıldıklarını düşünmeleri ayrılma yönündeki 'motivasyon'u güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra ayrıldıkları takdirde içinde buldukları durumdan daha iyi bir duruma sahip olacaklarına ilişkin bir inanç taşımaları da

.....
 • **Ekonomik etkenin katkısı**
 • **dışında, Kürtlerin Bağdat**
 • **politikalarından büyük**
 • **acılar çekerek,**
 • **ayrımcılığa ve kötü**
 • **muameleye maruz**
 • **birakıldıklarını**
 • **düşünmeleri ayrılma**
 • **yönündeki 'motivasyon'u**
 • **güçlendirmektedir.**

'beklenti' düzeylerini yükseltmektedir. Kısa vadede bölgede oluşan görece siyasal istikrar ve işleyen siyasal sistem ve kamu yönetimi, yaşanan ekonomik canlılık ve imar faaliyetleri motivasyon ve beklentiyi her geçen gün artırmaktadır. Bu durum halkın hareketin liderliğine güvenini güçlendirerek de beklentilerini kamçulamaktadır. Beklentilerin 'gerçekleşebilirliği' de uluslararası konjonktürün uygunluğu ve yaklaşık on yıldır ayrı yaşama ve kendi

kendine yeterlilik tecrübesiyle denendiği için pozitif görünmektedir. Dolayısıyla ayrılmanın toplumsal tabanı için önemli görünen motivasyon, beklenti gibi unsurlar Kuzey Irak açısından artık sağlanmıştır. Iraklı Kürtler ayrılmaya hazır, hatta isteklidirler. Artık Bağdat'taki yönetimden bir beklentileri yoktur. Zaten on yıldır kendilerini yönetmekte olduklarının da farkındadırlar. Bu onlara cesaret ve özgüven vermektedir. Ama bu 'kendi kendini yönetimin' özellikle Talabani ve Barzani arasındaki uyuma, Bağdat yönetiminin zaafına, dış desteğe ve uluslararası konjonktüre bağlı, bu yüzden kısa vadeli olduğunun pek farkında değillerdir. Dolayısıyla orta ve uzun vadede bu gelişmelerin süreceğinin bir garantisi olmadığı gibi, Kürt bölgesinin şu anki durumunun hukuksal meşruiyetten yoksun ve geçici olduğu göz önüne alınmalıdır.

Toplumsal tabanı harekete geçirerek ayrılmayı gerçekleştirecek olan liderliğin incelenmesi de, ayrılmanın başarı şansını anlamak bakımından önemlidir. Kuzey Irak'ta liderlik iki ana akıma bölünmüştür ve ancak onların anlaşması halinde siyasal sistemin işlemesi, dış destek sağlanması gibi bir çok konuda ilerleme kaydedilebilmektedir. KDP lideri Barzani ve KYB lideri Talabani eğer aralarında anlaşamazlarsa, genellikle savaşmaktadırlar. O nedenle liderlik konusu ayrılmanın belirleyici unsurlarından biridir. Nitekim KDP-KYB arasında uzlaşma sağlandığında (1992'de ve 2002'de) Kuzey Irak'ta devlet olma yolunda önemli adımlar atılmış, uzlaşma bozulduğunda bu çabalar sekteye uğramıştır.

İçinde yaşanan devletin durumu da ayrılma açısından bir başka önemli etkidir. Devlet güçlü ve istikrarlı bir yönetime ve merkezi, üniter yapıya sahipse, bu devletten ayrılmak zordur. Aksine istikrarsız ve güçsüz yönetimlere karşı yürütülen ayrılıkçı mücadelenin başarı şansı yüksektir. Ayrıca, federatif yapıli devletlerden ayrılmak, üniter yapıli devletlerden ayrılmaktan daha kolaydır. Irak açısından baktığımızda, 1991'den beri merkezi yönetimin bir takım egemenlik hakları elinden alınmak sûretiyle zayıflatılmış olduğu görülmektedir. Ama bunun dış etkenler (ABD müdahalesi ve desteği) sonucu olduğunu da görmek gerekir. Öte yandan, Irak üniter yapıli bir devlet olmakla birlikte, 1991'den beri fiilen bölünmüş durumdadır ve bu çerçevede Kuzey Irak'ta merkezi yönetimin varlığı fiilen sona ermiştir. Dolayısıyla Kürtler açısından içinde yaşanan devletin durumu ayrılmayı kolaylaştırıcı bir etken olarak görülebilir.

C. Ayrılmanın Uluslararası Zemini ve Dış Dinamikleri

Ayrılıkçı bir hareketin toplumsal tabanının ve iç dinamiklerinin olması kuşkusuz son derece önemlidir. Ama bu olası bir ayrılma için tek başına yeterli değildir. Özellikle Irak Kürt toplumunun ve iç

.....
Devlet güçlü ve istikrarlı
bir yönetime ve merkezi,
üniter yapıya sahipse,
bu devletten ayrılmak
zordur.

dinamiklerinin niteliğine bakıldığında ancak bu iç dinamiğin dış dinamiklerle desteklenmesi hâlinde ayrılmanın mümkün olabileceği söylenebilir.

İç dinamiğe eklenebilecek dış dinamik unsurların birincisi ve en önemlisi dış destektir. Böylesine

stratejik ve ekonomik değere (petrol) sahip bir coğrafyada (Orta Doğu) yerleşmiş bir etnik grubun dış destek olmadan ayrılması mümkün değildir. Çünkü bu topraklar, sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası dengeleri etkileyecek önemdedir. O nedenle dış destek, hem ayrılmanın meşruluğunun sağlanması, hem de sürdürülebilirliği açısından son derece önemli belirleyici etkidir. Kuşkusuz dış desteği sağlayan ülkenin konumu, gücü, uluslararası ilişkilerdeki etkinliği de önemlidir. Iraklı Kürtler açısından dünyanın şimdiki hegemonik gücü olan ABD'nin desteğinin alınması, ayrılma açısından belirleyici olacaktır. Bir başka deyişle, ABD böyle bir ayrılmayı kendi çıkarları açısından uygun görmezse, bu ayrılma gerçekleşmez. ABD böyle bir ayrılmayı desteklerse, Kürt devletinin kurulma ihtimali artar, ABD böyle bir devletin kurulması gerektiğine inanırsa, ayrılma gerçekleşir. Yani desteği kimin verdiği kadar ne düzeyde verdiği de önemlidir. Şimdilik Kürtlerin ciddi bir dış desteğe sahip oldukları ve ayrılma için uygun

fırsat yakaladıkları belirtilebilir. Çünkü ABD bir yandan 36. paralelin kuzeyini 'uçuşa yasak bölge' haline getirerek buradaki Kürtlerin Bağdat yönetiminden bağımsızlaşmasını sağlamış, öte yandan oluşturduğu Çekiç Güç'le (şimdi Keşif Güç) fiilen bağımsızlaştırılmış bölgeyi koruma altına almıştır. Ama bu ayrılmaya onay verildiği anlamına gelmemektedir. Dış destek konusundaki bu belirsizlik, şimdilik ayrılmayı da belirsiz hale getirmiştir.

İkinci olarak, Kuzey Irak coğrafyasının ve jeopolitiğinin ayrılma açısından hem avantaj hem dezavantaj oluşturduğuna dikkat etmek gerekir. Bölgenin Irak topraklarıyla çevrenmemiş ve dahası sınıra bitişik oluşu bir avantajdır. Sınır ötesindekilerin soydaş oluşları ayrılmayı kolaylaştırıcı bir etken olabileceği kadar zorlaştırabilir de. Çünkü Kuzey Irak'a bitişik bölgelerde yaşayan Kürtlerin bağlı oldukları siyasal otoriteler böyle bir ayrılmanın kendileri açısından tehdit oluşturacağını düşünmektedirler. Bölgenin özellikle Kerkük'le beraber düşünüldüğünde petrol zengini olması da hem avantaj, hem dezavantajdır. Avantajdır, çünkü, olası bir ayrılma sonrası kurulacak devletin en önemli gelir kaynağını Kerkük petrolü oluşturacaktır. Molla Mustafa Barzani yıllarca Kürt bölgesinin merkezi için Kerkük'ü bu nedenle istemiş, Bağdat hükümetleri bu nedenle bu isteğe –diğer her türlü isteğe yanaştıkları halde- yanaşmamışlar ve her Bağdat-Kürt uzlaşma girişimleri ve imzalanan anlaşmalar bu yüzden yürümemiştir. Petrol ayrıca dezavantajdır, çünkü petrol yüzünden uluslararası aktörler gelişmelerde belirleyici rol üstlenmektedirler. Kürt liderler ABD

..... tarafından desteklenmiş olmakla
 • **Petrol yüzünden** • birlikte, Kerkük'e ilişkin talepleri-
 • **uluslararası aktörler** • ne Washington'dan destek elde
 • **gelişmelerde belirleyici** • edemedikleri için (Kerkük 'uçuşa
 • **rol üstlenmektedirler.** • yasak bölge'nin yani 36. paralelin
 • altında bırakılmıştır) ayrılma
 • eylemini gerçekleştirememekte-

dirler. Çünkü Kerkük'süz 'bağımsız Kürt devleti'nin Kuzey Irak'ta kurulamayacağı açıktır. Kerkük'ü, münhasıran Kürtlere teslim edecek yerel, bölgesel ve uluslararası bir irade ise henüz ortada yoktur. Öte yandan coğrafyanın deniz bağlantısının olmayışı ve tamamen böyle bir ayrılmaya karşı çıkacak devletlerle çevrili oluşu da bir başka zorlaştırıcı etkidir. Sonuç olarak, nispeten sabit unsurlar olan coğrafya ve jeopolitik konum, Kuzey Irak için ayrılmayı zorlaştırıcı niteliktedir.

Kuzey Irak'taki Kürtlerin bir akraba devletinin olmayışı ve irredentizmin nesnesi olma olasılığının bulunmayışı olası bir ayrılmanın başarısı açısından olumsuz bir etkidir, ama belirleyici değildir.

Uluslararası konjonktür açısından, Iraklı Kürtler çok iyi bir fırsat yakalamış görünmektedirler. Ayrılmalar bakımından uluslararası değişim anlarının yakalanması son derece önemlidir. Bir kere, uluslararası sistemin yapısal değişime uğraması sonucu statüko yeniden belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Iraklı Kürtlerin içinde yaşadığı devlet sistem dışına itilerek 'haydut' olarak nitelendirilmiştir. Bu ise, Irak'ın yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. İkincisi, 1990 sonrası dünya genelinde yükselen bir etnik hareket dalgası vardır. Bu dalga, önceki dönemlerde görüldüğü gibi kimi etnik grupların devlet kurmasına büyük imkan sunmaktadır. Üçüncüsü, 1990 sonrası uluslararası alanda yükselen değerler, otokratik rejimlerin tasfiyesine yol açabilecek kadar güçlü olmasa da, en azından zayıflamasına yol açmaktadır. Son olarak, 1990 sonrası gelişmeler bir bütün olarak devletler sistemini ve devletçi ilkeleri zaafa uğratmakta (örneğin insancıl müdahale, insan ve azınlık haklarının uluslararası güvenceye alınması gibi politik; ticari ve finansal liberalizasyon çabaları gibi ekonomik; ekolojik sorunlar gibi çevresel nedenlerle devlet egemenliği, içişlere karışmama gibi ilkeler zayıflamakta) bu da etnik hareketlerin hayat sahasını ve zayıflatılmış da olsa bir egemenliğe sahip olma çabalarını güçlendirmektedir. İşte Iraklı Kürtler böyle bir atmosferden yararlanmaktadırlar.

Fakat bölgesel dengeler açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü bu dengelerin korunmasını isteyen çok sayıda bölge devleti vardır. Daha doğrusu, bölgedeki statükonun bozulmasına hemen hemen bütün Orta Doğu devletleri (İsrail istisna) karşıdır. Özellikle hem Kürt nüfus barındırmalarından hem de olası bir Kürt devletine komşu olmaları bakımından konuyla birinci dereceden ilgili devletler olan Türkiye, İran ve Suriye kesin olarak Irak'ın parçalanmasını, hatta üniter yapısının bozulmasını istememektedirler. Diğer Arap devletleri de, bir yandan Irak'ın parçalanması veya demokratikleşmesinin kendi yönetimlerine de zarar verebileceğini, diğer yandan Kuzey Irak'ın ayrılmasıyla Arap topraklarının Arap olmayan bir toplumun eline geçeceğini düşünmektedirler. Ayrıca bir Kürt devletinin yeni bir 'İsrail vakası' olabileceği değerlendirilmeleri de yapılmaktadır. Sonuç olarak, bu bölgesel dengeler ve tutumlar, Kuzey Irak'ın ayrılmasının gerçekleşebilirliğini azaltmaktadır.

SONUÇ

Bugün itibarıyla Iraklı Kürtlerin, bir takım azınlık haklarıyla ve entegrasyon politikalarıyla Irak'ın içinde tutulmalarının mümkün olmadığı kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu derece Batı'nın desteğini elde etmiş ve

devlet olma yolunda önemli adımlar atmış bir topluluğun taleplerinin aşağı çekilmesi, geriye dönülmesi anlamına gelir ki, Kürtlerin buna râzi olması zordur. Irak'ta statüko bozulmuşken ve Kürtler tarihî bir fırsat yakalamışken, bağımsız devlet olma yolunda mümkün olan en ileri adımları atmaya çalışacaklardır.

Bununla birlikte Kürtlerin, Irak'ın birlik ve bütünlüğünün bozulması, dahası Orta Doğu'daki dengelerin alt üst olması pahasına Kuzey Irak'ta bir ayrılmayı gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Kürtler, şartları oluşmamış böyle bir ayrılmayı ancak oldu-bitti ile gerçekleştirebilirler. Ama o takdirde ayrılmanın sürdürülebilirliği sorunuyla karşılaşılır. Dolayısıyla ayrılma, Iraklı Kürtler için çok pahalı, hatta biraz lüks

.....
 • **Kürtlerin, Irak'ın birlik ve**
 • **bütünlüğünün bozulması,**
 • **dahası Orta Doğu'daki**
 • **dengelerin alt üst olması**
 • **pahasına Kuzey Irak'ta**
 • **bir ayrılmayı**
 • **gerçekleştirmeleri**
 • **mümkün değildir.**

sayılabilecek bir çözüm gibi görünmektedir. O nedenle, son bir çözüm yolu olarak demokratikleştirilmiş ve yeniden yapılandırılmış Irak'ta siyasi, idari ve kültürel özerkliğe sahip, yani özyönetim haklarıyla donatılmış, mümkünse konfederal içerikte bir Kürt federe bölgesinin kurulması seçeneğini değerlendirmektedirler. Ama burada bile petrol havzası olan Kerkük gibi son

derece hassas yerlerin Kürt bölgesinde olup olmayacağı, Irak'ın gerçek bir demokratik yapıya kavuşturulup kavuşturulamayacağı, Batı desteğinin devam edip etmeyeceği, hepsinden önemlisi bölge devletlerinin bu gelişmelere olumlu yaklaşım yaklaşmayacağı gibi bir yığın sorun bulunmaktadır. Ayrıca Kürtler daha önceki dönemlerde buna benzer çözümlere ulaşmış olmalarına rağmen, Irak hükümetlerinin çözümü kabul etmiş görünmelerine karşın bir süre sonra anlaşmaları rafa kaldırmaları, bu tip çözümlere olan inançlarını kaybetmelerine yol açmıştır. Tüm bu nedenlerle Kürtler, bu sorunların kendi lehlerinde çözümlenmesi için taleplerini en üst düzeyde tutma eğilimindedirler. Yani resmen ilân etmeseler de devlet olma yolunda ilerlemektedirler.

Bu tutum onlara iki büyük avantaj sağlamaktadır. Birincisi, taleplerini bu şekilde çok yukarıda tutarak ve pazarlık kapasitelerini artırarak özyönetim ve egemenlik haklarını diğer aktörlere kolayca kabul ettirebilecekleri bir konuma gelmekte, ikincisi ve daha önemlisi ileride şartların oluşması hâlinde bağımsız bir devlet olmak için gerekli altyapıyı ve toplumsal psikolojiyi hazırlamaktadırlar.

Bugünkü hâliyle Iraklı Kürtlerin kendi kendini yönetmelerinin, özellikle Talabani ve Barzani arasındaki uyum, uluslararası hegemon gücün

(ABD) dış desteği ve Irak'ın geleceği konusundaki belirsizlik sonucu ortaya çıktığını göz önüne alacak olursak, bu unsurların Kuzey Irak'ın geleceği ve statüsü açısından belirleyici unsurlar olduğunu söyleyebiliriz. Gerek toplumsal psikoloji, gerekse bu belirleyici unsurlar şimdilik Iraklı Kürtler'in ayrı devlet kurmaları için uygun bir zemin sağlamaktaysa da bunların, belirtildiği gibi, bir takım belirsizlikleri de içinde barındırdıkları için ayrılma şartlarını tam olarak oluşturmadığı görülmektedir. Ayrıca bunların sâbit değil, değişken unsurlar olduğunu da hesaba katarsak (dış destek ortadan kalkabilir, Barzani ve Talabani yeniden çatışmaya başlayabilir), iç dinamiklerden kaynaklanmayan, bölgesel aktörlerce onaylanmayan olası bir ayrılmanın, kolaylıkla bir maceraya dönüşebileceğini de belirtebiliriz. Bir başka deyişle, Kuzey Irak'ta ayrılma bir biçimde gerçekleştirilebilse bile, bugünkü şartlarda bunun sürdürülebilmesi neredeyse imkânsızdır.

KAYNAKÇA

- ARFA, Hasan, *The Kurds: An Historical and Political Study*, (Londra, New York, Toronto, Oxford University Press, 1966).
- BALLI, Rafet, *Kürt Dosyası*, 3. B., (İstanbul, Cem Yayınevi, 1992).
- BENGIO, Ofra, "İrak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, Cilt 3 Sayı 1 (İlkbahar 1996).
- BERAN, H., "A Liberal Theory of Secession", *Political Studies*, Cilt 32, No. 1 (Dec 1984).
- BİLGİN, M. Sıraç, *Barzani*, (İstanbul, Fırat Yayınları, 1992).
- BIRCH, Anthony H., *Nationalism and National Integration*, (Londra, Unwin Hyman, 1989).
- BOYNE, Sean, "Arguments in Favour of Turkey's Continuing Support for Operation Northern Watch", *Perceptions (Journal of International Affairs)*, Vol. II, No. 4 (December 1997- February 1998).
- BÖLÜKBAŞI, Süha, *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*, (Ankara, Dış Politika Enstitüsü Yayını, t.y).
- BURKAY, Kemal, *Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri*, (İstanbul, Özgürlük Yolu Yay., 1978).
- BUZOĞLU, M. Hüseyin, *Körfez Savaşı ve PKK*, (Ankara, Strateji Yayınları, t.y).
- CLARRY, Stafford, "Iraq Oil-for-Food Program-UN and Gol Roles", *Iraqi Kurdistan Ten Years of Self-rule and Future Prospects*, University of Southern Denmark, Odense, Denmark, 30th November-1st December 2002.
- DAĞLI, Faysal, *Birakuji: (Kürtlerin İç Savaşı)*, (İstanbul, Belge Yayınları, 1994).
- FREIJ, Hanna Yousif, "Alliance Patterns of a Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt 18, No. 1 (Nisan 1998), ss.19-38.
- GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Bahar-Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul, İnsan Yayınları, 1992).
- GUNTER, Michael M., "A de facto Kurdish State in Northern Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 14, No. 2 (Haziran 1993), ss. 295-324.
- HALFİN, XIX. *Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, 2. B., (İstanbul, Komal Yay., 1992).
- HOROWITZ, D. L., *Ethnic Groups In Conflict*, Berkley, (Londra, Los Angeles, University of California Press, 1985).
- <http://www.diplomatikgozlem.com>
- <http://www.krg.org/about/ministiries/reconstruction/index.asp>
- <http://www.un.org/depts/oip>
- JAWAD, Sa`ad, *Iraq & the Kurdish Question, 1958-1970*, (Londra, Ithaca Press, 1981).
- JWAIDEH, Wadie, "The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development", Yayınlanmamış doktora tezi, Syracuse Üniversitesi, 1960.

KULOĞLU, Armağan, "11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 23 (Mart 2002) s. 5-22.

KURUBAŞ, Erol, *Başlangıçtan 1960'a Değın Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu*, (Ankara, Ümit Yayıncılık, 1997).

-----, "Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu (1960'tan 2000'e)", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2000.

MCDOWALL, David, *A Modern History of the Kurds*, (Londra, I. B. Tauris Co. Ltd., 1996).

O'BALLANCE, Edgar, *The Kurdish Revolt: 1961-1970*, (Londra, Faber and Faber Ltd., 1973).

ORAN, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, (Ankara, AÜSBF Yayınları, 1977).

-----, *Devlet Devlete Karşı*, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995).

-----, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Genişletilmiş 2. B., (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998).

ÖVER, Kıvanç Galip, "Irak'ta Bütünleşmeye Doğru", *Avrasya Dosyası (Irak Özel)*, Cilt 6, Sayı 3 (Sonbahar 2000), ss. 146-160.

ÖZDAĞ, Ümit, "Yeniden Yapılanan Orta Doğu", *Stratejik Analiz*, Cilt 3, Sayı 31 (Kasım 2002), ss. 17-25.

SMITH, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, (Oxford, Basil Blackwell Inc., 1986).

-----, *Milli Kimlik*, Çev. B. Sina Şener, (İstanbul, İletişim Yay., 1994).

TUNAYA, Tark Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1, 2. B., (İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1986).

TURHAN, Ömer, "Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, Cilt 3, Sayı 1 (İlkbahar 1996).

YAVUZ, Turan, *ABD'nin Kürt Kartı*, (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993).